

Η ημινομαδική κτηνοτροφία ως κύρια οικονομική δραστηριότητα των Βλάχων της Β. Πίνδου

Β. Τσακανίκα¹ και Ι. Ισπικούδης²

¹Περιφέρεια Ηπείρου, Δασαρχείο Μετσόβου, 442 00 Μέτσοβο

²Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Εργαστήριο Λιβαδικής Οικολογίας (286),
541 24 Θεσσαλονίκη

Περίληψη

Τα βλαχοχώρια των ημινομάδων της Β. Πίνδου δημιουργήθηκαν από συνένωση βλάχικων κατούνων και μετατροπή τους σε σταθερούς ορεινούς οικισμούς και κοινότητες. Η οικονομία αυτών των χωριών στηριζόταν κατά κύριο λόγο στην αιγοπροβατοτροφία. Οι κάτοικοι των βλαχοχωριών της Πίνδου, ήταν αναγκασμένοι να αναζητούν το περιβάλλον, που θα πρόσφερε στα κοπάδια τους υψηλή ποιότητα και ποσότητα βοσκής, καλής ποιότητας νερό και ευνοϊκές θερμοκρασίες. Η άσκηση της κτηνοτροφίας είχε ημινομαδικό χαρακτήρα, έξι μήνες στα βουνά, τα οποία οι Βλάχοι θεωρούσαν ως τόπο της κύριας κατοικίας τους, και έξι μήνες στους κάμπους, στα χειμαδιά. Οι Βλάχοι κτηνοτρόφοι ήταν οργανωμένοι σε τσελιγκάτα, τα οποία αποτελούνταν από πολλές οικογένειες. Στην παρούσα εργασία γίνεται αναφορά σ' αυτή την ιδιαίτερης μορφής επιχείρηση, η οργάνωση της οποίας βασιζόταν στην αρχή της συμπληρωματικότητας κεφαλαίου και εργασίας, καθώς επίσης και στο κερατζιλίκι (αγωγιατισμός), το οποίο ήταν για τους Βλάχους δευτερεύουσα δραστηριότητα, συμπληρωματική της κτηνοτροφίας και αποτέλεσε τον προθάλαμο για την ανάπτυξη των μετέπειτα εμπορικών δραστηριοτήτων. Γίνεται μνεία στις διαδρομές που ακολουθούσαν οι Βλάχοι της Β. Πίνδου προς τα χειμαδιά τα οποία βρίσκονταν κυρίως στο χώρο της Θεσσαλίας και της Μακεδονίας, στους λόγους που οδήγησαν στην παρακμή της ημινομαδικής κτηνοτροφίας και στην αντικατάσταση του τσελιγκάτου από την ανεξάρτητη κτηνοτροφική μονάδα.

Λέξεις κλειδιά: Τσελιγκάτο, κερατζιλίκι, Μεγάλη Βλαχία.

Εισαγωγή

Το όνομα των Βλάχων εμφανίζεται από το 10^ο αιώνα, κατά τη βυζαντινή εποχή, με κυρίαρχη από τότε την παρουσία τους στην ιστορία της περιοχής της Πίνδου, που τμήμα της ονομάζεται Μεγάλη Βλαχία από το 12^ο αιώνα. Ο Ντε Μονκάδα (1623) γράφει για την περιοχή, που λεηλατήθηκε άγρια από τους Καταλανούς στα 1309-1311: *‘Ο δρόμος που πήραν οι Καταλανοί κατηφορίζοντας προς τα νότια ήταν από το μέρος των βουνών της επαρχίας της Θεσσαλίας που το λένε Βλαχία, που αναγκαστικά έπρεπε να περάσουν ένα μέρος της.....Η ορεινή γη της Θεσσαλίας λέγεται Βλαχία, που ταιριάζει με το δρόμο που έκαναν οι Καταλανοί και με το όνομα που την αναφέρει ο Μοντατέρ. Οι κάτοικοι λέγονται Βλάχοι, άνθρωποι πολεμόχαροι κι' ακόμα σήμερα ανάμεσα στους Τούρκους αυτοί διαφέρουν τ' όνομα και το θάρρος τους, αφού συγκρατούν τέτοιους βάρβαρους και ισχυρούς αντιπάλους’.*

Η βλαχόφωνη κοινωνία εκείνη την περίοδο, πέρασε από το στρατιωτικό τρόπο ζωής σε μια σύνθετη στρατιωτική και ημινομαδική κοινωνία, ενώ κατά τη διάρκεια της Τουρκοκρατίας τα δύο δομικά χαρακτηριστικά της ήταν το αρματολίκι και το τσελιγκάτο. Την ίδια χρονική περίοδο παρατηρείται μια στροφή προς το εμπόριο.

Τα βλαχοχώρια των ημινομάδων της Πίνδου (Σαμαρίνα, Φούρκα, Μέτσοβο, Αβδέλλα, Περιβόλι κτλ.) δημιουργήθηκαν από συνένωση βλάχικων κατόνων (θερινές κτηνοτροφικές εγκαταστάσεις) και μετατροπή τους σε σταθερούς ορεινούς οικισμούς και κοινότητες (Wace and Thompson 1989), πράγμα που υποδηλώνει την τάση των νομάδων κτηνοτρόφων για εδραίωση και ανάπτυξη σταθερών οικισμών και κοινοτήτων και μετατροπή τους από νομάδες σε ημινομάδες (Κουκούδης 1999).

Η οικονομία των βλαχοχωριών στηριζόταν κατά κύριο λόγο στην κτηνοτροφία, το κερατζίλικο και το εμπόριο. Στην περίοδο της ακμής τους είχαν πολλές χιλιάδες γιδοπρόβατα και αναζητούσαν λιβάδια σε άλλα μέρη της Ελλάδας, κυρίως στη Θεσσαλία. Η τυροκομία αποτελούσε δευτερεύουσα δραστηριότητα, συμπληρωματική της κτηνοτροφίας (Wace and Thompson 1989). Οι Βλάχοι αποκτούσαν εισοδήματα εμπορευόμενοι τα κτηνοτροφικά τους προϊόντα (τυρί, γάλα, μαλλί), καθώς και τα βιοτεχνικά τους προϊόντα (βελέντζες, υφαντά) στις εμποροπανηγύρεις, όπου προμηθεύονταν τα απαραίτητα γεωργικά προϊόντα (σιτάρι, λάδι, καλαμπόκι) για τη διατροφή τους, αφού η γεωργία τους ήταν υποτυπώδης (Wace and Thompson 1989).

Τσελιγκάτο

Το κύριο δομικό χαρακτηριστικό της κοινωνίας των Βλάχων κτηνοτρόφων ήταν το τσελιγκάτο, που ήταν ένας παραγωγικός σχηματισμός, αποτελούμενος από ομάδα συνεργαζόμενων κτηνοτρόφων. Οι κτηνοτρόφοι ένωσαν τα κοπάδια τους κάτω από την ηγεσία του οικονομικά ισχυρότερου, του τσέλιγκα ή αρχιτσέλιγκα, που διέθετε τα περισσότερα ζώα και ο οποίος μπορούσε ευκολότερα να νοικιάσει λιβάδια για χειμαδιά από κοινότητες και ιδιώτες. Ο χώρος επιρροής του τσέλιγκα δεν περιοριζόταν μόνο στη σφαίρα παραγωγής αλλά επεκτεινόταν σ' ολόκληρη την κοινωνική ζωή των συνεργαζόμενων κτηνοτρόφων και των οικογενειών τους.

Σε μερικές περιπτώσεις τα τσελιγκάτα αριθμούσαν χιλιάδες ζώα (πολλές φορές ξεπερνούσαν τα 3.000) και δεκάδες οικογενειών (Αλεξάκης 2003). Το τσελιγκάτο ήταν μια ιδιαίτερης μορφής επιχείρηση, αποτελούμενη από πολλές οικογένειες, που συνήθως συνδέονταν εξ αρρενογονίας, χωρίς αυτό να είναι απόλυτο, γιατί υπήρχαν και οικογένειες συνδεόμενες εξ αγχιστείας ή εκ θηλυγονίας π.χ. γαμπροί αλλά και άλλες εντελώς ξένες, ανάλογα με τα συμφέροντά τους. Ο Weigand (2001) αναφέρει χήρα ως αρχηγό του τσελιγκάτου. Ένας θεσμός πολύ διαδεδομένος επίσης ήταν αυτός της πολυπυρηνικής οικογένειας, που εξυπηρετούσε τη μετακίνηση και τη φύλαξη των ζώων, καθώς και την οικονομική διαχείριση του κοπαδιού (Αλεξάκης 2003).

Το τσελιγκάτο είχε πολλά κοινά στοιχεία με τις σύγχρονες οικονομικές επιχειρήσεις, τους οίκους και η οργάνωσή του βασιζόταν στην αρχή της συμπληρωματικότητας κεφαλαίου και εργασίας. Ο τσέλιγκας διέθετε το ζωικό κεφάλαιο, τις εκτάσεις και πιστωτικές διευκολύνσεις, ενώ οι συμβαλλόμενοι κτηνοτρόφοι πρόσφεραν εργατική δύναμη και οι σμίχτες εργατική δύναμη μαζί με το ζωικό κεφάλαιό τους.

Κάθε κτηνοτρόφος συνεισέφερε στο τσελιγκάτο το κεφάλαιό του, δηλαδή τα ζώα, και έπαιρνε ανάλογο εισόδημα (μερίδιο) μόνο αν αυτά ήταν πάνω από 20. Αν τα ζώα ήταν λιγότερα, είχε το δικαίωμα και την υποχρέωση να εργάζεται με μερική απασχόληση ως μισθωτός βοσκός (πικουράρου), για να συμπληρώσει το εισόδημά του. Όσοι συνεισέφεραν στο τσελιγκάτο πάνω από 100 ζώα ονομάζονταν "σμίχτες" (μιστικάτορου). Όσοι είχαν 5-6 ζώα δεν υπολογίζονταν για κτηνοτρόφοι και εργάζονταν στο τσελιγκάτο πάντα ως βοσκοί και έπαιρναν μόνο μισθό. Στην υπηρεσία του τσελιγκάτου υπήρχαν πολλές φορές και άλλοι, αποκλειστικά μισθωτοί βοσκοί, οι οποίοι ήταν συνήθως νεαροί ανύπανδροι άνδρες και οι οποίοι πληρώνονταν για την επίβλεψη των ζώων. Η συμφωνία προέβλεπε μισθό (τη ρούγκα ή ρόγα ή το χάρτζε), κατά κανόνα ένα ζευγάρι υποδήματα και σπάνια φαγητό. Ο βοσκός

αγόραζε τα άλλα προϊόντα από τον τσέλιγκα, π.χ. το μαλλί κ.ά. Η ατομική επαγγελματική πορεία των κτηνοτρόφων ακολουθούσε την ίδια διαδρομή. Συνήθως πατέρας και γιος, αν δεν είχαν δικά τους ζώα εργάζονταν ως βοσκοί κοντά σε έναν τσέλιγκα ή σε διαφορετικούς. Πολλές φορές οι βοσκοί αγόραζαν ή πληρώνονταν με πρόβατα, οργάνωναν το δικός τους κοπάδι και αποκτούσαν αυτονομία, πράγμα που σε ορισμένες περιπτώσεις γινόταν και με τη βοήθεια συγγενών ή και συγχωριανών. Η αλληλεγγύη ήταν ένα είδος "κοινωνικής ασφάλισης" στο πλαίσιο μιας αρχαϊκής κοινωνίας (Αλεξιάκης 2003). Σκοπός της μετανάστευσης στην Αμερική, στις αρχές του αιώνα τουλάχιστον, ήταν για την απόκτηση χρημάτων με τα οποία θα μπορούσαν να πετύχουν οικονομική ανεξαρτησία, δημιουργώντας ένα βιώσιμο κοπάδι (Νιτσιάκος 1995).

Στο τέλος κάθε κτηνοτροφικής περιόδου οι συνεταιριζόμενοι "λογαριάζονταν" και τα κέρδη μοιράζονταν με βάση τον αριθμό των παραγωγικών ζώων που διέθετε ο καθένας, μετά την αφαίρεση των εξόδων από το ακαθάριστο εισόδημα. Οι ρογιασμένοι βοσκοί, που δεν είχαν καθόλου ζώα απλά έπαιρναν το προσυμφωνημένο ποσό πληρωμής, τη "ρόγα".

Οι σχέσεις ανάμεσα στον τσέλιγκα και τους κτηνοτρόφους που πλαισίωναν το τσελιγκάτο του, εξελίσσονταν με το χρόνο σε σχέσεις απόλυτης εξάρτησης. Ο τσέλιγκας, κυρίαρχος του σχηματισμού από οικονομική άποψη, ήταν επίσης ο προστάτης σε κοινωνικό και πολιτικό επίπεδο. Κάτω από την εξουσία του οι υποτακτικοί του απολάμβαναν όχι μόνο "οικονομική ασφάλεια" αλλά και κοινωνική και πολιτική προστασία χάρη στη δύναμη και επιρροή του τσέλιγκα, που ξεπερνούσε τα όρια της τοπικότητας, μέσω των εξωτερικών του διασυνδέσεων με ισχυρούς ιδιώτες ή εκπροσώπους του κράτους (Νιτσιάκος 1995).

Κερατζιλίκι

Η ανάγκη αναζήτησης λιβαδιών για το μεγάλο αριθμό ζώων που διέθεταν υποχρέωνε τους Βλάχους της Πίνδου να μετακινούνται σε μεγάλες αποστάσεις. Για τις μετακινήσεις τους αυτές χρησιμοποιούσαν μεγάλο αριθμό μεταφορικών ζώων (άλογα, μουλάρια κτλ.). Την περίοδο που δεν βρίσκονταν σε μετακίνηση με τα ζώα για τα χειμαδιά ή τα θέρετρα (θερινά λιβάδια), ασκούσαν και το επάγγελμα του αγωγιάτη (κιρατζή ή κερατζή), μεταφέροντας με πληρωμή αγαθά και εμπορεύματα (τρόφιμα, δέρματα, υφαντά, ξυλεία, ξυλοκάρβουνο κτλ.) αλλά και ανθρώπους, αυξάνοντας έτσι τα εισοδήματά τους. Η λέξη κιρατζής ή κερατζής προέρχεται από την τούρκικη λέξη kiracı = ένοικος ή ενοικιαστής, μισθωτής (Tuncay και Καρατζάς 2000).

Ξένοι περιηγητές του περασμένου αιώνα επαινούν την ικανότητα των Μετσοβιτών αγωγιάτων, οι οποίοι ήταν οργανωμένοι σε ισνάφι, στο να αναλαμβάνουν και να φέρουν σε πέρας την μεταφορά ανθρώπων και εμπορευμάτων μέσα σε πολύ δύσκολα και επικίνδυνα περάσματα, με δυσμενέστατες καιρικές συνθήκες (Κωστή 2000). Λόγω αυτής της κινητικότητάς τους, ήταν επιρρεπείς και στο λαθρεμπόριο (λαθραία μεταφορά καπνού). Κατά τον πόλεμο του 40 πολλά μεταφορικά ζώα τους επιτάχθηκαν από τον Ελληνικό Στρατό και χάθηκαν (Αλεξιάκης 2003).

Το κερατζιλίκι αποτελούσε δευτερεύουσα δραστηριότητα, συμπληρωματική της κτηνοτροφίας για την εξασφάλιση πρόσθετου εισοδήματος και αποτέλεσε τον προθάλαμο για την ανάπτυξη των μετέπειτα εμπορικών δραστηριοτήτων των Βλάχων. Η πρώτη αντίσταση και οι πρώτες προκλήσεις στην εξουσία των τσελιγκάδων επρόκειτο να έρθουν από τους κιρατζήδες, όταν το τσελιγκάτο ήδη βρισκόταν σε κατάσταση αποσύνθεσης. Η λειτουργία της μεταφοράς, που συχνά περνούσε και σ' ένα υποτυπώδες μεταγωγικό εμπόριο, έβγαζε τους κτηνοτρόφους από τα στενά πλαίσια της κτηνοτροφικής δραστηριότητας και τους έφερνε σε επαφή με ποικίλες καταστάσεις και διαφορετικές εξωτερικές επιδράσεις, που είχαν αφυπνιστική επιρροή πάνω τους (Νιτσιάκος 1995).

Μετακινήσεις ανθρώπων και ζώων

Στην Ελλάδα απαντώνται τρεις τρόποι μετακίνησης των ημινομάδων κτηνοτρόφων, που και στις τρεις περιπτώσεις είναι κατακόρυφη (Αλεξιάκης 2003):

α) Transhumance directe ή normale (ευθύς ή κανονικός ημινομαδισμός) όπου οι κτηνοτρόφοι κινούνται από το πεδινό χωριό τους προς τα ορεινά.

β) Transhumance inverse (αντίστροφος ημινομαδισμός) όπου οι κτηνοτρόφοι κινούνται από το ορεινό χωριό τους προς τα πεδινά (χειμαδιά).

γ) Μικτός ημινομαδισμός όταν το χωριό βρίσκεται στους πρόποδες του βουνού, οπότε τα ζώα μετακινούνται και προς τις δύο κατευθύνσεις (το καλοκαίρι προς τα ορεινά και το χειμώνα προς τα πεδινά).

Οι μετακινήσεις των Βλάχων της Β. Πίνδου γίνονταν δύο φορές το χρόνο, κυρίως προς τη Θεσσαλία και τη Μακεδονία, με ενδιάμεσους σταθμούς για διανυκτέρευση τα κονάκια. Η διαδρομή προς Θεσσαλία ήταν: Μέτσοβο, Αγ. Αθανάσιος Ζυγού, Κορυφή Ζυγού, Χάνι Ζυγού, Χάνι Σαϊτ Πασά (Γκιουζέλ Τεπέ), Χάνι Μαλακασίου, Χάνι Μοκόσι, Στούρτζια, Χάνι Κουρέντι, Καστράκι, Καλαμπάκα, Βοϊβόδα, Τρίκαλα, Κούρβαλι, Κλωκοτός, Τζιώτη, Ζάρκο, Κουτσόχερο, Λάρισα. Η διαδρομή προς Μακεδονία ήταν: Μέτσοβο, Προφ. Ηλίας, Τζιάν Χορταρά (Σωτηρία της Ψυχής), Μηλιά, Κρανιά, Χάνι Δερβένιστα, Κηπουριό, Χάνι Βαγιαζίτ, Γρεβενά, Σιάτιστα, Κοζάνη, Καϊλάρ (Πτολεμαΐδα). Κατά τις μετακινήσεις τους ακολουθούσαν συγκεκριμένη πορεία σε ομαλά εδάφη, με όσο το δυνατόν μικρές κλίσεις (ρέματα, κοίτες των ποταμών), όπου επιδιώκονταν η διατήρηση της πορείας παράλληλα με την κοίτη σε όσο το δυνατόν μεγαλύτερη απόσταση (Ψυχογιού 2000). Η ζεύξη των ποταμών γινόταν με γέφυρες λίθινες ή ξύλινες (μόνιμες ή προσωρινές) ή με περαταριές. Η διάβαση των βουνών γινόταν από τον αυχένα (ζυγός, διάσελο).

Την ημερομηνία που οι κτηνοτρόφοι ξεκινούσαν για τα χειμαδιά, πάντα μετά του Αγίου Δημητρίου, την καθόριζε ο τσέλιγκας. Κατά τις μετακινήσεις τους χρησιμοποιούσαν σκηνές και τέντες από αδιάβροχο τραγόμαλλο, που στηρίζονταν σε ορθοστάτες (ειδικές φούρκες). Το ύφασμά τους ήταν συνήθως μαύρο-καφέ (κανούτες) με ρίγες, ανάλογα με το μελιέτι, για να αναγνωρίζονται. Κάθε σκηνή είχε, ανάλογα με την οικογένεια, από ένα έως δέκα 'φορτηγά' ή 'χοντρά' ζώα, όπου φόρτωναν τα υπάρχοντά τους (Αλεξιάκης 2003). Παλιότερα, όταν το ταξίδι διαρκούσε για μέρες και υπήρχαν μεγάλοι κίνδυνοι, ο σχηματισμός της πορείας ήταν καθορισμένος: μπροστά πήγαιναν οι άνδρες, οπλισμένοι, ακολουθούσαν τα ζώα φορτωμένα με τα υπάρχοντά τους και τα γυναικόπαιδα. Κατόπιν πάλι οπλισμένοι άνδρες. Τα ζώα ακολουθούσαν βόσκοντας, φυλασσόμενα από οπλισμένους άνδρες και τσοπανόσκυλα. Όταν δεν υπήρχε κίνδυνος αρπαγής του κοπαδιού, τα πρόβατα ακολουθούσαν βόσκοντας, φυλασσόμενα μόνο από τους βοσκούς και τα τσοπανόσκυλα. Στα χειμαδιά έφτιαχναν τις πρόχειρες στρογγυλές αχυροκαλύβες (καλατζούκες) και τα μαντριά (λιάσες). Το σκελετό της καλύβας, με ξύλα από φράξο, τον κατασκεύαζαν οι άνδρες και το πλέξιμο με άχυρο, το έκαναν οι γυναίκες (Αλεξιάκης 2003).

Ο Δαμιανάκος (2003) αναφέρει ότι υπήρχε στενή σχέση αλληλεξάρτησης ανάμεσα στον ποιμενικό και στο ληστρικό κόσμο. Αρκετοί ληστές έβρισκαν κρησφύγετο στο τσελιγκάτο, όπου συχνά επένδυαν τη λεία από τις ληστείες. Η συμμορία είχε σαν κύρια πηγή ανεφοδιασμού της τη στάνη, ενώ παράλληλα της εξασφάλιζε την αναγκαία προστασία.

Παρακμή της ημινομαδικής κτηνοτροφίας

Ο ημινομαδισμός μεγάλων αποστάσεων λειτουργεί σε ιδιαίτερο οικονομικό και κοινωνικοπολιτικό πλαίσιο, όπως είναι τα μεγάλα κράτη ή οι αυτοκρατορίες. Έτσι όσο υφίστατο η Οθωμανική Αυτοκρατορία, οι μετακινήσεις των κτηνοτρόφων και των κираτζίδων ήταν πολύ εύκολες γιατί δεν υπήρχαν σύνορα (Αλεξιάκης 2003). Κατά τη

διάρκεια του 19^{ου} όμως αιώνα η μακραίωνη αντίθεση που σημάδευε τις σχέσεις ανάμεσα στους ορεισίβιους πληθυσμούς και την υπόλοιπη κοινωνία μεταβλήθηκε σε ανοικτή σύγκρουση.

Με τους Βαλκανικούς Πολέμους και τη Μικρασιατική Καταστροφή χαράχτηκαν τα όρια των κρατών στη βαλκανική χερσόνησο. Οι τοπικές κοινωνίες υπόκειντο σε μια συγκεντρωτική δομή, χάνοντας τη σχετική αυτονομία που απολάμβαναν στην παραπαίουσα Οθωμανική Αυτοκρατορία. Η προσπάθεια για κεντρικό έλεγχο και διεύθυνση της οικονομίας στην Ελλάδα επηρέασε την τοπική οικονομική διάρθρωση (Νιτσιάκος και συν. 1995). Η δημιουργία εθνικών κρατών στα Βαλκάνια και η χάραξη συνόρων, παρεμπόδιζε τις ποιμενικές μετακινήσεις και ταυτόχρονα επιβλήθηκαν υψηλοί δασμοί στα σύνορα.

Η εγκατάλειψη της ημινομαδικής κτηνοτροφίας παρατηρήθηκε με την εφαρμογή της αγροτικής μεταρρύθμισης, που ξεκίνησε το 1917 και αποσκοπούσε κυρίως στην κατάργηση του συστήματος των τσιφλικιών, την απαλλοτρίωση της γης και τη διανομή της στους αγρότες. Οι μεταρρυθμίσεις αυτές στο γεωργικό τομέα είχαν σημαντικό αντίκτυπο στην κτηνοτροφία. Την κατάργηση του τσιφλικιού στη Θεσσαλία ακολούθησε η παρακμή του τσελιγκάτου, αφού το τσιφλίκι λειτουργούσε πάντα σε μια σχέση συμπληρωματικότητας και αλληλεξάρτησης με τον κτηνοτροφικό σχηματισμό του τσελιγκάτου (Νιτσιάκος 1997). Οι βοσκήσιμες εκτάσεις των τσιφλικιών αποτελούσαν χωρικές ολότητες και ενοικιάζονταν σε ολόκληρα τσελιγκάτα. Ουσιαστικά, το μεγάλο πρόβλημα των ημινομάδων κτηνοτρόφων χρονολογείται από την ίδρυση του Ελληνικού κράτους και κυρίως μετά την ενσωμάτωση της Θεσσαλίας στην Ελλάδα το 1881, οπότε οι Βλάχοι της Πίνδου έχασαν τα χειμαδιά.

Η διανομή της τσιφλικικής γης σε μικρούς κλήρους στους αγρότες, πολλές φορές και σε διαφορετικές τοποθεσίες, είχε σαν αποτέλεσμα τη διάσπαση της χωρικής ενότητας των γαιοκτησιών που επέτρεπε ελευθερία κινήσεων σε μεγάλα κοπάδια. Επίσης η διανομή της γης συνοδεύτηκε από την εισαγωγή της εντατικής καλλιέργειας σε αντίθεση με την εκτατική καλλιέργεια κυρίως σιτηρών που χαρακτήριζε το τσιφλίκι. Αυτό σήμαινε τη μείωση των χειμαδιών, καθώς όλο και περισσότερα τμήματα γης, που προηγουμένως χρησίμευαν ως βοσκότοποι μετατρέπονταν σε χωράφια, με αποτέλεσμα: α) την αύξηση των ενοικίων, β) την εξάλειψη επαρκών και κατάλληλων βοσκοτόπων και γ) το διάβα των μεγάλων κοπαδιών αδύνατο, επειδή οι εντατικές καλλιέργειες εξαπλώθηκαν και κατά μήκος των μεταναστευτικών πορειών. Συνέπεια των παραπάνω εξελίξεων ήταν ο ημινομαδικός ανθρώπινος και ζωικός πληθυσμός της χώρας να μειωθεί σημαντικά.

Το κράτος προσπάθησε με κάποια μέτρα να "σώσει την ημινομαδική κτηνοτροφία" όχι μόνο γιατί ενδιαφερόταν για την τύχη των νομάδων αλλά γιατί ένας ζωτικός τομέας της εθνικής οικονομίας κινδύνευε, καθώς επίσης και γιατί ένα μέρος του φυσικού πλούτου της χώρας, οι ορεινές εκτάσεις, θα έμενε ανεκμετάλλευτο. Η εκμετάλλευση αυτών των περιοχών, μέσω της ημινομαδικής κτηνοτροφίας, είχε ζωτική σημασία όχι μόνο από οικονομική αλλά και από κοινωνική και πολιτική άποψη, καθώς τέτοιες εκτάσεις αποτελούσαν ως επί το πλείστον παραμεθόριες περιοχές, των οποίων η κατοίκηση ήταν θέμα αναγκαιότητας για αμυντικούς, κοινωνικο-πολιτικούς και δημογραφικούς λόγους.

Τα μέτρα αυτά είχαν σαν αποτέλεσμα την ανεξαρτητοποίηση από τους τσελιγκάδες ενός σημαντικού αριθμού κτηνοτρόφων. Τα τσελιγκάτα άρχισαν να αντικαθίστανται από μορφές συνεταιρισμού, όπου πολλοί κτηνοτρόφοι της ίδιας ή παρόμοιας οικονομικής δυνατότητας εκμεταλλεύονταν από κοινού και στη βάση της ισοτιμίας και καθολικής συμμετοχής τα μέσα παραγωγής τους. Αυτή η μορφή συνεταιριστικού παραγωγικού σχηματισμού αποτέλεσε το μεταβατικό στάδιο ανάμεσα στο τσελιγκάτο και την ανεξάρτητη, ως επί το πλείστον οικογενειακή, κτηνοτροφική παραγωγική μονάδα (Νιτσιάκος 1995).

Συμπεράσματα

Ο καθορισμός του εθνικού χώρου της νεότερης Ελλάδας και οι κοινωνικές ανακατατάξεις, διαφοροποίησαν την παραδοσιακή κτηνοτροφία. Το κράτος οραματιζόταν ένα ενιαίο κοινωνικό-πολιτισμικό και οικονομικό χώρο και προσπαθούσε να εντάξει την ορεινή οικονομία στο εθνικό σύστημα, αδιαφορώντας για τις ιδιαιτερότητες της επαρχίας. Σ' εθνικό επίπεδο η πολιτική οδηγεί σ' ένα ομοιόμορφο εθνικό πρότυπο, που εξαφανίζει τις ιδιαιτερότητες και οδηγεί με μαθηματική ακρίβεια στην πολιτισμική φτώχεια. Η λύση ίσως θα ήταν η αντίθετη άποψη, όπου οι ιδιαίτεροι χώροι θα συγκροτούν ή θα συνθέτουν τον εθνικό. Οι κτηνοτρόφοι εξακολουθούν και σήμερα να μεταναστεύουν κάθε χειμώνα στα πεδινά της Θεσσαλίας. Αυτή η κάθοδος όμως, όπως και η επάνοδος τον Μάη δεν έχει καμία απολύτως σχέση με εκείνη στο παρελθόν, αφού ούτε σε ομάδες γίνεται ούτε χρησιμοποιούνται ζώα στη μεταφορά. Με το επάγγελμα ασχολείται μόνο ο πατέρας και σε λίγες περιπτώσεις η μητέρα, ενώ τα παιδιά έπαψαν να αποτελούν βασικά στελέχη στην παραγωγή. Η παραδοσιακή κτηνοτροφία περνά κρίση, καθώς πρόκειται για ένα δύσκολο επάγγελμα, πολύ παραμελημένο, οικονομικά αδύναμο και κοινωνικά υποβαθμισμένο.

Βιβλιογραφία

- Αλεξιάκης, Ε.Π. 2003. Τα τσελιγκάτα και οι μετακινήσεις των αρβανιτόβλαχων κτηνοτρόφων της Ηπείρου. Γεωγραφίες, Ν° 5: 114-134.
- Δαμιανάκος, Σ. 2003. Κοινωνική ληστεία και αγροποικιμικός πολιτισμός στην Ελλάδα. Παράδοση ανταρσίας και λαϊκός πολιτισμός. Αθήνα, Πλέθρον, σελ. 65-97.
- Κουκούδης, Κ.Ι. 1999. Οι μητροπόλεις και η διασπορά των Βλάχων. Βιβλιοθήκη Βλάχικων Μελετών, Θεσσαλονίκη: Studio University Press.
- Κωστή, Μ.Μ. 2000. Μέτσοβο: Μεταφορές-Επικοινωνία κατά τον 19ο αιώνα, αρχές 20ου. σελ. 269-314. Πρακτικά Γ' Συνεδρίου Μετσοβίτικων Σπουδών. Αθήνα. Επιμέλεια Τριαντάφυλλου Δημ. Παπαζήση.
- Νιτσιάκος Β., Μ. Αράπογλου και Σ. Λαΐτσος. 1995. Το Περιβόλι της Πίνδου. Αναζητώντας την Κοινότητα του σήμερα, Ιχνηλατώντας την Κοινωνία του χθες, Περιβόλι.
- Νιτσιάκος, Β.Γ. 1995. Οι ορεινές κοινότητες της Βόρειας Πίνδου. Στον απόηχο της μακράς διάρκειας. Αθήνα, Πλέθρον.
- Νιτσιάκος, Β.Γ. 1997. Τσιφλίκι και τσελιγκάτο: Η συμπληρωματικότητα δύο κοινωνικοοικονομικών σχηματισμών. Λαογραφικά Ετερόκλητα. Αθήνα: Οδυσσέας, σελ. 88-95.
- Ντε Μονκάδα, Φ. 1623. (Μετάφραση Ιουλία Ιατρίδου, 1984) Εκστρατεία Καταλανών και Αραγωνέζων κατά Τούρκων και Ελλήνων. Ι.Δ. Κολλάρος & Σια Α.Ε. Αθήνα.
- Tuncay, F. και Λ. Καρατζάς. 2000. Τουρκοελληνικό λεξικό. Κέντρο Ανατολικών Γλωσσών και Πολιτισμού. Αθήνα, σελ. 865.
- Ψυχογιού, Ε. 2000. Οι δρόμοι των νερών και των κοπαδιών: Οι τελευταίοι νομάδες κτηνοτρόφοι στη βορειοδυτική Πελοπόννησο. Ο ορεινός χώρος της Βαλκανικής. Συγκρότηση και μετασχηματισμοί. Πλέθρον/Δήμος Κόνιτσας, σελ. 163-183.
- Wace, J.B.A. and S.M. Thompson. 1989 (πρώτη έκδοση Λονδίνο, 1914). Οι Νομάδες των Βαλκανίων. Περιγραφή της ζωής και εθίμων των Βλάχων της Βόρειας Πίνδου. Φ.Ι.ΛΟ.Σ. Τρικάλων, Αφοι Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη.
- Weigand, G. 2001. Οι Αρωμόνιοι, (Βλάχοι). Τόμος Α': Ο χώρος και οι άνθρωποι. Φ.Ι.ΛΟ.Σ. Τρικάλων, Αφοι Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη.

Transhumance as main economical activity of the Vlachs of N. Pindus

V. Tsakanika¹ and I. Ispikoudis²

¹Epirus Region, Forest Inspection of Metsovo, 442 00 Metsovo

²Aristotle University of Thessaloniki, Laboratory of Rangeland Ecology (286),
541 24 Thessaloniki

Summary

The villages of the Vlach nomads in N. Pindus Mountain were created by joining the 'katouna' and their change to constant mountainous settlements and communities. The economy of these villages was supported mainly by sheep and goat husbandry. The inhabitants of the Vlach villages of Pindus had to search for the environment that should supply their animals with fodder and water of high quality and quantity and favorable temperatures. Livestock husbandry had the character of transhumance, six months in the mountains, which the Vlachs used to consider as their main 'basis' and six months in the lowlands, the winter pastures. The most common organization of the society of the Vlachs was "tseligato" (stockbreeding clan), an autonomous and closed, economical and cultural, unit, consisted of several families. In this paper this specific form of enterprise is described, which organization was based on complementarity between stock and labor and mule-driving as well, which for the Vlachs was secondary activity, supplementary to livestock husbandry. Finally, the routes which the Vlachs used to follow going to their winter pastures, which were located mainly in Thessaly and Macedonia and the reasons which led to the decline of transhumance are mentioned.

Key words: Tseligato, keratziliki, Great Vlachia.